

HAVETS DJUP

Annika Thor

**BONNIER
CARLSEN**

SPÅRVAGNEN SKRAMLAR FRAM längs den breda gatan. Steffi tittar ut genom fönstret utan att egentligen lägga märke till vad hon ser. Gatorna, husen, affärerna och planteringarna längs hennes skolväg är så välbekanta att de blivit osynliga för henne. Någonstans i hennes medvetande skymtar andra gator, andra hus. Men bara som en skugga, ett minne av en dröm.

– Vad sitter du och tänker på?

Steffi vänder blicken från fönstret mot Maj som sitter bredvid henne.

– Ingenting, säger hon.

– Tur att du inte behöver åka ensam, säger Maj. Då skulle du väl glömma att stiga av.

Med ett ilsket gnissel bromsar spårvagnen in

vid Sandarna. Steffi och Maj reser sig. Det gör så gott som alla de andra passagerarna också, de som inte redan stigit av längs spårvagnens vindlande väg genom Majorna. Sandarna är inte ändhållplats, men det är stadens sista utpost mot landet. Bortanför kröken efter backkrönet ska den nästan tomma spårvagnen passera stadsgränsen och fortsätta ut mot sommarvillorna i Långedrag och badhuset på Saltholmen.

Hon bor vid en gräns, stadens yttersta gräns. Längst ut och längst bort. Precis som på ön i havet, där hon har sitt andra hem hos tant Märta och farbror Evert. Första gången Steffi såg deras hus på öns karga västsida, långt från den skyddade hamnen och det lilla samhället, tyckte hon att hon kommit till världens ände.

Men om man måste leva flera hundra mil från sitt hem och sina föräldrar är man alltid långt bort. Det spelar ingen roll var man bor.

De kliver ner på spårvagnsrefugen och korsar gatan. Rakt framför dem reser sig den vita folkskolan på en låg kulle. En jätteskola för barnrikehusens hundratals barn. Där går tre av Majs småsyskon. De två yngsta har inte börjat skolan ännu, och Britten, den näst äldsta, fick sluta förra våren och börja arbeta som springflicka i ett bageri. Så gör nästan alla barn i

arbetarfamiljerna här i Sandarna: slutar skolan efter sjätte klass. Att Maj fick fortsätta i flickläroverket är något märkvärdigt, ett undantag. Det berodde på hennes fina betyg, som gjorde att hon kunde få stipendium till läroverket.

– Det där eländiga matteprovet! säger Maj. Jag kommer aldrig att klara det. Jag vet att det inte går. Och om jag kör på det här provet också blir fröken Björk tvungen att ge mig underkänt, och hur blir det då med gymnasiet?

De går i 3⁺ nu. Till hösten ska de börja i gymnasiet. Om betygen räcker, och om de får stipendium igen. Alla i klassen oroar sig för sina betyg, men det är bara Steffi och Maj som inte kan fortsätta utan stipendium.

– Det ordnar sig, säger Steffi. Jag hjälper dig.

Inne i staden ligger husen med fasaderna vända mot gatan. Bakom dem finns ett gytter av gårdar och plank, gårdshus och skjul, en mörk labyrint dold för dem som går på de ljusa gatorna.

Här i Sandarna finns inga gårdar. Här ligger husen fritt i en sluttning, som ännu är täckt av torrt fjolårsgräs, men som snart ska lysa grön. De ljusa huslängorna är vinklade så att solen ska komma åt alla fönster och balkonger. Man kommer fram till

portarna på smala gångstigar längs med husen. På piskställningarna hänger färgglada trasmattor på vädring, och överallt myllrar det av barn.

Först går de in på Konsum och handlar middagsmaten på kredit. Här brukar alla ”skriva upp”, som det kallas. Det skulle tant Märta inte gilla. En av hennes många levnadsregler är att aldrig stå i skuld till någon.

Sedan fortsätter de till barnstugan för att hämta Erik och Ninni. Erik är en kaxig sexåring som helst inte vill bli sedd med sin storasyster och hennes väninna. Han rusar genast iväg för att leka med de stora pojkarna. Men treåringen Ninni kramas och pussas och vill bli buren uppför trapporna. Först tar Maj henne, men då sträcker hon sig och vill över till Steffi, och halvvägs upp i trappan vill hon byta igen.

– Bortskämda unge, muttrar Maj medan hon kånkar Ninni uppför de sista två trapporna till fjärde våningen.

– Vem är det som har skämt bort henne? frågar Steffi skrattande.

– Jag vet, jag vet!

Nu kommer Gunnel, som är åtta år, rusande uppför trapporna. Hon har sett dem på väg in och vill berätta om något som hänt i skolan. Hon tar Steffis hand och pratar ivrigt. Gunnel beundrar Steffis

svarta hår och mörka ögon; ja, till och med hennes svaga brytning när hon pratar svenska försöker Gunnel imitera. Hon vill alltid hålla Steffi i handen eller sitta i hennes knä. Det får hon gärna.

Fast ibland, när Gunnel sitter i knät och leker med en lock av Steffis hår, grips Steffi av dåligt samvete. Det är för Nellis skull. Nelli, hennes egen lillasyster, som är kvar på ön hos sina fosterföräldrar, tant Alma och farbror Sigurd, medan Steffi går i läroverket i Göteborg. Nelli, som hon bara träffar en helg i månaden och på skolloven när hon själv åker hem till ön. Nelli, som redan är tio år på det elfte, en stor flicka som inte sitter i någons knä längre.

När de reste från Wien för länge sedan, före kriget, lovade Steffi mamma och pappa att ta hand om Nelli.

Hon är inte säker på att hon lyckats med det.

2

STEFFI LÅSER UPP dörren med nyckeln som hon och Maj delar. Britten har en egen, men de yngre syskonen får hållas ute tills Maj och Steffi kommit från skolan eller deras mamma från städningen, om hon blivit klar tidigt.

På dörrmattan i hallen ligger ett gulaktigt brev-kort. Steffi plockar upp det. Hon behöver inte titta på det för att veta vad det är.

Tidigt i höstas slutade breven från föräldrarna i Wien att komma. På flera månader hörde varken Steffi eller Nelli någonting från dem. Oron satt som en malande värk i Steffis mellangärde, dag efter dag, vecka efter vecka, månad efter månad.

Till slut kom ett kort, likadant som det hon håller i handen nu. Det kom från Theresienstadt, ett

läger i Tjeckoslovakien, nära Prag. Där har tyskarna samlat tusentals judar; män, kvinnor och barn, från Wien och Berlin, Hamburg och Prag. Där skulle Steffi och Nelli själva ha varit nu, om inte mamma och pappa skickat iväg dem till Sverige i tid.

Korten från Theresienstadt ser alltid likadana ut. Enkla brevkort utan kuvert. Texten är kortfattad. Steffi har räknat orden – alltid trettio ord, förutom datum och namnteckningen. Kanske får man inte skriva mer, tänker hon. Någon sitter och räknar orden på tusentals kort. Inte underligt att det tar minst en månad för korten att komma fram, ibland ännu längre.

I ett av de första korten bad pappa Steffi att försöka skicka matpaket. Han förklarade inte vad de behövde, men tant Märta hjälpte Steffi att fylla en kartong med konserver, torkad frukt, havregryn och grovt, hållbart bröd. Nu packar de ett matpaket varje gång Steffi är hemma på ön. Tant Märta betalar hälften av maten, resten tar Steffi av sina fickpengar och av det hon tjänade när hon jobbade som blomsterbud veckan före jul. I vintras packade tant Märta ner varma, hemstickade sockor, vantar och halsdukar. Ibland händer det att Majs mamma, tant Tyra, sticker åt Steffi en burk konserverad mjölk eller ett paket russin och ber henne skicka det med nästa paket.

Maj förstår också genast att kortet är från Stef-

fis föräldrar. Hon sätter ner Ninni på golvet och tar kassen med matvarorna från Steffi.

– Gå in i rummet du, säger hon. Jag tar hand om ungarna och maten.

Hon försvinner ut i köket med Ninni i släptåg. Gunnel står kvar i hallen och tittar på Steffi medan hon hänger av sig kappan.

– Gunnel! ropar Maj från köket. Kom hit och låt Steffi vara ifred!

Gunnel släntrar motvilligt ut i köket. Steffi går med kortet i handen in i sovrummet, som hon delar med Maj, Britten och Gunnel. Majs föräldrar sover med Ninni i stora rummet och elvaåringarna Kurre och Olle i kökssoffan. Erik har sin sovplats i badrummet, på den plats där badkaret skulle stå. Badkar går inte att skaffa nu när det är krig. De ska sättas in efter kriget, har hyresvärden lovat.

Hon sätter sig på den ena undersängen, den som är hennes, och läser:

Theresienstadt 13 mars 1943

Älskling!

Tack för paketet! Hälsa tant Märta och tacka. Er omtanke betyder allt för oss. Tänk dig, jag ska sjunga Nattens drottning i "Trollflöjten" – en operauppsättning här i lägret!

Kyssar, Mamma.

Trettio ord. Så lite det är. Hon kan se framför sig hur mamma skriver en kladd med blyerts, stryker och ändrar för att det hon vill säga ska få rum. Kanske ändrade hon *Käraste Steffi* till *Älskling* och sparade på så sätt ett ord. Kanske avstod hon från att lägga till ordet *hjärtligt* när hon bad Steffi tacka tant Märta. Men det lilla utropet *Tänk dig!* kunde hon inte avhålla sig från. Och vad menar hon egentligen? Ska de spela opera i lägret? Är det möjligt?

Nattens drottning har alltid varit mammas drömroll. Hon hann aldrig göra den innan hon slutade vid Operan. Hon var för ung för rollen, sa hon. Men de såg *Trollflöjten* tillsammans en gång, hela familjen, innan tyskarna kom.

Kanske är det inte så förfärligt i Theresienstadt ändå? En plats där man kan spela och sjunga Mozarts musik kan väl inte vara så hemsk?

Steffi vrider och vänder på det lilla kortet, som om hon skulle kunna avlocka det något mer än de trettio orden. En viskning, några toner, ett svar.

Hon förs tillbaka till verkligheten av oväsen från köket. Ninni har slagit sig, och Maj grälar på Gunnel som inte kan passa sin lillasyster medan Maj lagar maten.

Steffi reser sig. Hon vill gärna hjälpa till så mycket hon kan med hushållsarbetet hemma hos Maj. Det

är det minsta hon kan göra i gengäld för att hon får bo där. Visserligen får Majs föräldrar pengar från flyktinghjälpkommittén som ersättning för mat, husrum och fickpengar. Men det är ändå inte så lätt för dem att ha henne där. Redan utan henne är de nio personer. Och trots att lägenheten i Sandarna är större än deras förra på Kaptensgatan är det trångt.

Under sommaren när Steffi är på ön tar tant Märta hand om pengarna. Det som blir över när hon dragit av för mat och fickpengar sätter hon in på en postsparbanksbok i Steffis namn.

– Dem ska du ha för framtiden, säger tant Märta.

Framtiden. Förr låg den som en oändlig räcka av dagar framför henne. En väg genom ett öppet landskap, inte spikrakt utstakad, men möjlig att se och följa. Nu ser hon inte vägen framför sig. Hon går som i dimma, ett försiktigt steg i taget.

Någon gång måste dimman lättas. Någon gång måste kriget ta slut.

Steffi går ut i köket. Maj har satt på potatisen och håller på att steka sill. Fiskdoften sprider sig i köket. Steffi sniffar. Hon har lärt sig tycka om fisk sedan hon kom till Sverige.

– Vill du ha hjälp? frågar hon.

– Var allt som det ska? undrar Maj.

– Jag tror det.

– Du kan väl duka? säger Maj.

Steffi ställer fram tallrikar, glas och bestick på köksbordet. Köket är litet, och de får inte plats att äta alla tio på en gång. Maj och Steffi brukar laga middag när de kommer från skolan. När de är klara ropar de in ungarna och äter tillsammans med dem. Sedan värmer tant Tyra maten åt Britten, Majs pappa och sig själv. Utom på söndagarna. Då bär de in köksbordet i stora rummet och äter tillsammans där, några vid köksbordet och några kring soffbordet.

Köket var större på Kaptensgatan. Men annars är allt bättre här. Lägenheten är ljus och känns luftig fast den inte är så stor. Från stora rummet kan man se tvärs igenom hallen och köket ut genom köksfönstret. Tapeterna är ljusa och fräscha, golven täckta med linoleummattor. Köket har gasspis och skåp för porslinet. I kranarna vid diskbänken och badrummets tvättställ rinner varmvatten. Under fönstren sitter radiatorer som håller lägenheten varm och i trappen finns sopnedkast, så man slipper bära ut slaskhinken till soptunnorna. När tant Tyra fick se det första gången blev hon tårögd.

– Tänk, sa hon. Att vanligt folk kan få det så bra. Så snyggt och fint och lättstädat.

Hon tittade på sina händer, röda och nariga av all

städning både hemma och borta, hos familjer som har råd att betala för städhjälp, och fortsatte:

– Varmvatten inomhus! Det skulle en haft när alla ungarna var små. Då hade det allt varit lätt att hålla er rena och fina. Utom Erik, förstås, för den ungen blir då lortig så fort en vänder ryggen till.

Sandarna är början till den nya tiden, säger Maj. Tiden då arbetarna ska få moderna bostäder och makten i samhället. Efter kriget.

Efter kriget.

3

DE SKRIVER VÅRTERMINENS sista matematikskrivning i flickläroverkets aula. Steffi grips alltid av en obehaglig känsla just när hon kommer in i aulan före en skrivning. Raderna av bänkar, vakthavande läraren vid sitt bord och den syrliga lukten av spritduplicerade papper påminner henne om tyskskrivningen i 1⁴, när fröken Krantz anklagade henne för fusk. Känslan varar ett ögonblick, sedan drar den förbi.

Numera har hon inga problem med fröken Krantz. När Steffi inte kan redogöra för varför det heter *der Mond* men *die Sonne*, annat än att det hörs att det ska vara så, suckar fröken Krantz bara och låter frågan gå vidare till någon annan i klassen. Hon kritiserar inte ens Steffis uttal längre, utan